

ETSIMÄSSÄ JA MAHDOLLISTAMASSA OIKEUSSUOJAA ENTISTÄ USEAMMALLE

Risto Koulu: Yhdessä vai erikseen? Kollektiivisen lainkäytön lupaus. University of Helsinki Conflict Management Institute. Helsinki 2017. 347 s.

I. Teoksen aihepiiri ja yleisesittely

Kotimaisissa prosessioikeudellisissa yleisesityksissä moniasianosaiset prosessit on tavattu käsitellä lyhyesti oikeudenkäymiskaaren (4/1734) 18 luvun tarkoittaman kumulaation yhteydessä. Sikäli kuin tuomiolla tavoitellaan nimettyä asianosaispiiriä laajempia oikeus- tai todistusvaikutuksia, kyse on ilmiönä ollut väliintulon edellytyksistä, puhtaasta oikeusvoimakysymyksestä tai kotimaisen vuonna 2007 säädetyn ryhmäkannelain (444/2007) ja sen 1990-luvulle palautuvan lainsäädäntötaustan esittelemisestä. Suoranaiset kehitysehdotukset ovat joitain kotimaisia kirjoittajia lukuun ottamatta jääneet kokonaan esittämättä tai marginaaliin.¹

Monografiatutkimuksessaan ”Yhdessä vai erikseen? Kollektiivisen lainkäytön lupaus” Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan prosessioikeuden professori emeritus *Risto Koulu* ottaa käsiteltäväkseen kansainvälisessä katsannossa itsestään selvän ja tutkitun, joskin kotimaisessa kontekstissa ajan-kohtaisen ja tärkeän *kollektiivisen oikeussuojan ja sen erilaisten mekanismien* aihepiirin. Käsitteenä kollektiivista oikeussuojaa (collec-

tive redress) voidaan pitää prosessioikeudellisessa tutkimuksessa yleisesti tunnettuna sen sisältyessä hieman eri muodoissa paitsi kotimaista ryhmäkannelakia koskevaan lainvalmisteluaineistoon, myös nimenomaisesti Euroopan komission vuoden 2013 tiedonantoon ”Kohti kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevaa EU:n horisontaalista kehystä”, jonka kuvailemia tavoitteita Suomikin on osaltaan sitoutunut jäsenvaltiona edistämään.

Unionioikeudellisessa kontekstissa kollektiivinen oikeussuoja kattaa ne ”prosessioikeudelliset järjestelyt, joiden ansiosta menettelyjä voidaan keventää ja/tai täytäntöönpanoa tehostaa yhdistämällä useita samankaltaisia oikeusvaateita samaan oikeudenkäyntimenettelyyn”.² Pelkistetysti kyse on ylätasolla siitä tavoitteesta, kuten Koulu toteaa, että ”suuri joukko samanlaisessa asemassa olevia oikeudenhaltijoita saa yhdellä kertaa ja yksillä kustannuksilla oikeussuojaa intresseilleen” (s. 16).

Kollektiivista oikeussuojaa koskevaksi perustutkimukseksi luonnehdittavan teoksen otsikko on ensilukemalta hieman harhaanjohtava. Yksin pääotsikko antaisi aihetta ajatella, että kyseessä olisi oikeudenkäymiskaaren 18 luvun kumulaatiota koskeva esitys. Itse uskoisin tutkimuskohteen hieman täsmällisemmän nimeämisen olevan tältä osin aiheellista, vaikka teoksen luettuaan lukija onkin vakuuttunut otsikoinnin sisältämästä vihjeestä – ”tarvittavat välineet [kuten subjektiivinen kumulaatio] ovat jo olemassa prosessilaissa ja tuomioistuinkäytänteissä” (s. 71), kuten Koulu osuvasti tutkimuksessaan osoittaa.

Koulu lähestyy hänen aiemmille tutkimuk-

- 1 Kotimaisista kirjoittajista voidaan mainita ainakin *Antti Jokela*, joka on tuotannossaan korostanut ennen kaikkea ryhmäkannemallien voimakkaampaa käyttöönottoa. Ks. esim. *Jokela, Antti:* Oikeudenkäynti II. Oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Kolmas, uudistettu painos. Talentum Pro, Helsinki 2012, s. 258–263. Laajemmassa pohjoismaisessa kontekstissa on usein tukeuduttu ruotsalaisen *Per Henrik Lindblomin* laajaan, ennen kaikkea ryhmäkanteita (gruption) käsittelevään tuotantoon.
- 2 Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. ”Kohti kollektiivisia oikeussuojakeinoja koskevaa EU:n horisontaalista kehitystä. COM (2013) 401 final, 11.6.2013, s. 4.

silleen ominaisesti kollektiivista oikeussuojaa *oikeudellisen konfliktinhallinnan* tutkimusperinteestä käsin (s. 64). Valittu näkökulma on monipuolinen: kollektiivista oikeussuojaa tarkastellaan yhtäältä *lainopillista, selittävää ja toimivuutta arvioivaa* sekä *tulevaisuutta miettivää* kysymyksenasettelua hyödyntäen. Lainopillisesti Koulu asemoi tutkimuksensa teoreettiseen lainoppiin, joskin nostaa nimenomaisesti esiin myös tuomioistuinten sisäisten toimintatapojen ja valtuuksien tarkastelun tärkeyden (s. 66). Kirjoittaja katsoo, väsyin perustellusti, että juuri tuomioistuinikäytännöllä on kollektiivisen oikeussuojan sovelluksissa keskeinen merkitys, vaikka tätä koskeva empiria usein on harmillisen vähäinen.

Tutkimuksen selittävän ja toimivuutta arvioivan lähestymistavan osalta korostuvat empiirinen oikeustutkimus, oikeussosiologia ja toimintatutkimus sekä tulevaisuuskannanottojen osalta puhdas oikeuspolitiikka (s. 70–71). Erityisenä tarkoituksena on pyrkiä selittämään yksilöllisen oikeussuojan korostumista sekä toisaalta analysoida, kuinka yksilöllistä oikeussuojaa palvelemaan suunnittelut välineet toimivat kollektiivisen oikeussuojan toteuttajina; millaisin tulkinnoin prosessilain säännöt saadaan toteuttamaan kollektiivista oikeussuojaa.

Tutkimus pääasiassa kehittää kollektiivisen oikeussuojan yleisiä oppeja.

Kirjoittaja erottelee teoksensa nimenomaan kollektiivista oikeussuojaa koskevan tutkimuksen *yleiseksi osaksi*. Näin ollen tutkimus pääasiassa kehittää kollektiivisen oikeussuojan yleisiä oppeja keskittyen kollektiivisen oikeussuojan ”suuriin kysymyksiin” eli ilmiön perusongelmiin sekä kollektiivista oikeussuojaa toteuttaviin yksittäisiin välineisiin (s. 71–72). Tutkimus nojautuu pääasiassa kotimaiseen oikeuteen, joskin hyödyntää teemakohtaisesti ja tarpeen tullen myös oikeusvertailevaa ainesta (s. 72). Tutkimuksen näkökulma on oikeuksiin pääsyä korostavaa tutkimusperinnettä noudatta-

en oikeuksiaan hakevan tai sitä harkitsevan kansalaisen *asianosainäkökulma* (s. 73).

Asetetut tutkimusintressit heijastuvat hyvin teoksen rakenteeseen, joka muutoinkin on pääosin tasapainossa. Koulun tutkimus jakaantuu yhteensä *yhdeksään lukuun*, joista varsinaisia käsittelylukuja on kuusi (luvut 3–8). Laaja pääluku 3 (s. 97–150), yhdessä taustoittavien johdanto- ja tutkimustehtävälukujen 1–2 (s. 15–96) kanssa, keskittyy kollektiivisen oikeussuojan yleiseen kehittelyyn, kielenkäyttöön, tyyppitilanteisiin sekä ongelmiin. Käsitellyksi tulevat ennen kaikkea kollektiivisen oikeussuojan piirin synty ja sen koordinointi, kollektiivisen oikeudenkäynnin tuottamat ratkaisut, niiden mahdollinen varianssi ja oikeusvoima sekä kollektiivisen oikeussuojan rahoitus.

Pääluvut 4–7 (s. 151–292) keskittyvät nimenomaisiin kollektiivisen oikeussuojan välineisiin, jotka Koulu on jakanut tutkimuksessaan niin sanottuihin *kumulatiivisiin* ja *edustuksellisiin* sovelluksiin, tässä tapauksessa kannemalleihin. Kielenkäyttö on tältä osin pitkälti yhtenevää esimerkiksi unionioikeudellisten selvitysten piirissä ja aiemmassa tutkimusperinteessä esitetyn kanssa (collective actions / representative actions). Pääluvuissa 4 ja 5 esitellään kumulatiivisista kannemalleista – malleista, joissa kanteet säilyvät kukin itsenäisinä asioina – *yhteiskanne* ja *joukkokanteet*. Edelleen pääluvuissa 6 ja 7 tulevat puolestaan käsitellyiksi edustuksellisista kannemalleista – malleista, joissa on kyse ainoastaan yhdestä asiasta – *ryhmäkanne*, *ryhmävalitus* ja erityyppiset *pilottikanteet*. Ennen lyhyitä loppupäätelmiä Koulu esittelee vielä pääluvussa 8 (s. 293–310) tiivistetysti myös kannemallien mahdolliset sovittelulliset sovellukset.

2. Teoksessa esitetyt havainnot ja niiden arviointi

Teoksen luonne kollektiivisen oikeussuojan yleisenä osana tulee hyvin esille sen ensimmäisessä kolmessa taustoittavassa pääluvussa, joissa nähdäkseni ensimmäistä kertaa kotimaisessa tutkimuksessa tulee esitellyksi, *mistä kollektiivisessa oikeussuojassa ylipäättänsä on kysymys*. Oikeuksiin pääsyn edistä-

misen näkökulmasta kollektiivisen oikeussuojan ja sen kehittämisen vastinpari on tavanomaisen lainkäyttömenettelyn kustannusten laskeminen. Keskeinen oikeuspoliittinen valinta on, kohdistuvatko lainsäätäjän toimenpiteet oikeudenkäyntien keventämiseen vai moniasiansaisten ja kollektiivisten prosessien kehittämiseen. Kuten Koulu osoittaa, kansainvälinen keskustelu on vahvasti kollektiivista oikeuksiin pääsyä korostavaa (s. 16–18).

Vaikka teamana kollektiivinen oikeussuoja on jo 1960-luvun kansalaisyhteiskuntaan ja access to justice -liikkeeseen palautuvaa, Koulu tuo ansiokkaasti esiin Euroopan unionin, tarkemmin sen komission, yllättävän aktiivisuuden aihepiiriin esiin nostamisessa (mm. s. 18–21 ja 92–96). Alun perin 2000-luvun alussa alkaneesta kiinnostuksesta kuluttaja- ja kilpailuoikeudellisiin massavaatimuksiin kollektiivinen oikeussuoja on nostettu 2010-luvulla unionin piirissä jopa yleiseksi oikeuksiin pääsemisen ideaaliksi. Nähdäkseni Koulu on tältä osin oikeassa siinä (s. 149), että jäsenvaltioita velvoittavien toimien aika ei liene kaukana.³ Yhdessä viimeaikaisen kilpailuoikeudellisia vahinkoja koskevan direktiivin kanssa käsillä saattaa tältä osin jopa olla *prosessioikeudellisen autonomian murros*.

Jäsenvaltioita velvoittavien toimien aika ei liene kaukana.

Yleisenä osana teoksen keskeinen anti liittyy luonnollisesti *kielenkäytön* täsmentämiseen ja relevanttien *oikeussuojamekanismien* esittelyyn. Tässä suhteessa teoksen ensimmäinen ja kolmas luku toimivat tällaisina johdatuksina hyvin itsenäisestikin. Kuten Koulu huomauttaa, kielellinen epäselvyys aihepiiriin osalta on leimaavaa myös Pohjoismaita myöten (s. 33).

Keskeisin kielenkäyttölinen erhe kotimaassa on liittynyt varsinkin ryhmäkanteiden ja joukkokanteiden synonymisaatioon. Oikeussuojakeinoina nämä kannemallit eivät voisi olla erilaisempia: siinä missä ryhmäkanteen on yksi asia ja oikeudenkäynti, joukkokanteissa on oikeammin kyse kimpusta oikeudenkäyntejä ja yksittäisinä ne ovat osa tuota kanteiden joukkoa. Erityisen harmillista on, että tämä epäselvyys esiintyy nähtävästi vielä prosessioikeuden ajantaisaisesti päivitettävässä yleisesityksessään.⁴

Nimenomaisiin kannemalleihin keskittyvistä luvuista mielenkiintoisimpana voidaan pitää joukkokanteisiin keskittyvää pääalukua 5, jossa soveltuvin osin tuodaan esille niin sanotuista *puukartellijutuista* ilmentyviä menettelykysymyksiä ja ongelmakohtia. Lukuun ottamatta joitakin jutuissa esiintyneitä suurvaatimuksia, puukartellikanteet ovatkin malliesimerkkejä joukkokanteista (s. 197).

Koulun havainto on, että Suomen lainkäyttöjärjestelmä *suosii yleisesti joukkokanteita*, koska mahdollisuudet kanteiden kumuloimiseen ovat oikeusvertailevasti laajat, mitä osaltaan yhä korostaa erityisten prosessilajien puute (s. 202). Se, milloin erillisten asioiden yhteiskäsittely muuttuu käytännössä kollektiiviseksi oikeussuojaksi, riippuu paljolti *asenteista*, kuten kirjoittaja osuvasti toteaa (s. 203). Tässä suhteessa on mielenkiintoista, että julkistakin keskustelua hallitsee pikemminkin kauhistus juttujen aiheuttamasta poikkeuksellisesta työmäärästä kuin joukkokanteiden tarkoituksenmukaisesta ratkaisutavasta tuomioistuimissa. Keskeistä on kiinnittää huomiota *tuomioistuimen sisäiseen asianhallintaan* laajemmin, joka on muutakin kuin yksin kumulaatiota koskeva käsitteilyratkaisu.⁵

Kollektiivisen oikeussuojan siirrettävyys vaihtoehtoiseen riidanratkaisuun ja sen tavoitteisiin ilmenee hyvin teoksen pääluvussa 8.

-
- 3 Huomioitavaa on, että teoksen ilmestymisen jälkeen Euroopan komissio on pyytänyt 22.5.2017 jäsenvaltioiden julkisilta ja ei-julkisilta toimijoilta näkemystä siitä, kuinka jäsenvaltioissa on käytännössä implementoitu vuoden 2013 komission tiedonannossa esitettyjä suosituksia. Vastaukset tuli toimittaa 15.8.2017 mennessä. Ks. tarkemmin: http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=59539. Käyty 4.9.2017.
 - 4 Ks. *Lappalainen, Juha – Hupli, Tuomas*: Ryhmäkanteen. Teoksessa *Frände, Dan* et al. (toim.): *Prosessioikeus*. Alma Talent Oy, sähköisesti päivitettävä teos. Kirjoittajat ovat päivittäneet tekstin 10.10.2016.
 - 5 Jonkin verran avoimempaa lähestymistapaa tuomioistuintyötapojen esittelemiseen edustaa sen sijaan teoksen ilmestymisen jälkeen julkaistu lyhyt katsaus puukartellijuttujen poikkeuksellisesta käsitteilytavasta korkeimmassa oikeudessa. Ks. *Häyhä, Juha*: Puukartellijutut korkeimmassa oikeudessa. Teoksessa *Korkein oikeus – vuosikertomus 2016*, s. 9–10.

Sovinnolliset pyrkimykset ja sovinnon edistäminen ovat luonnollisesti täysin tunnettuja ja mahdollisia kollektiivisen oikeudenkäynnin yhteydessä, joskaan mitään itsenäisten sovitte-lumenettelyjen kaltaisia sovelluksia oikeusjär-jestyksemme ei tunnista (s. 304).

Koulun loppupäätelmät, sikäli kuin ne ilme-nevät itsenäisesti teoksen päättävässä luvus-sa 9, ovat sangen lohdulliset. Selvää on, että massaluonteiset oikeussuojantarpeet eivät tule katoamaan, vaan pikemminkin lisääntymään. Niihin vastaamiseen tarvitaan pieniä prosessi-oikeudellisia tarkistuksia ja tehostettua asiain-hallintaa, mutta jossain vaiheessa myös painokkaita oikeudenkäynnin taloudellista riskiä vähentäviä uudistuksia. Vastaisen tutkimuksen varalle jää kollektiivisen oikeussuojan lopullisen käyttöalan, instrumenttien, kustannusten-jaon ja ulkomaisten mallien systemaattisempi erillisarviointi.

3. Yleisarvio teoksesta ja päätelmät

Nyt arvioitu teos ja siinä esitelty kollektiivisen oikeussuojan perustutkimus paikkaa merkittävää puutetta kotimaisessa prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa. Koulu tekee tunnetuksi kollektiivisen oikeussuojan merkitystä, täsmentää aihepiirin kielenkäyttöä vastaamaan vallitsevaa kansainvälistä tutkimusperinnettä ja mikä tärkeintä, kehittää osaltaan tutkimus-tehtävänsä mukaisella tavalla kollektiivista oi-keuksiin pääsyä olemassa olevin välinein. Tässä suhteessa teoksen monipuolinen tutkimusote tuo seikkaperäisesti ja ansiokkaasti esille useita sellaisia aihepiiriin liittyviä kysymyksenaset-teluita, jotka aikanaan tulee ratkaista lainsäätä-jien, tuomioistuimien ja tutkijoiden piirissä, si-käli kuin kollektiivista oikeussuojaa halutaan kehittää ja myös kehitetään.

Tutkimuksellinen monipuolisuus heijastuu perustutkimukseksi luokiteltavan teoksen käy-tettävyyteen oppikirjana ja etenkin käytännön oikeudellisten toimijoiden parissa. Koulun ana-lyyttinen, persoonallinen ja paikoitellen kasuis-tinenkin tyyli käsitellä tutkimusteemaansa luo selkeitä jatkokeskustelun ja -tutkimuksen koh-teita, mutta vaikeuttaa aihepiiriä tuntematonta lukijaa hahmottamaan aihepiirin yleisiä oppeja siinä määrin systemaattisesti kuin ”pioneerit-yöltä” olisi parhaimmillaan lupa odottaa. Aihe-piirin osalta valvetunutta lukijaa olisi lisäksi auttanut aiemman tutkimuksen selkeämpi esiin nostaminen ja yksilöiminen. Yleisestikin tutki-musta olisi näkemykseni mukaan voinut vielä virtaviivaistaa ja yksinkertaistaa: paikoitellen kysymykset tulevat toisteisesti useaan ottee-seen ja hieman eri näkökulmista käsitellyksi jopa samojen päälukujen sisällä.

Koulun tutkimus on – lähinnä esitystyyli-lisistä pienistä puutteistakin huolimatta – eh-dottomasti suositeltava teos prosessioikeuden harrastajille sekä tuomareille ja tuomioistuina-sioita hoitaville asiamiehille. Tosiasiallisen prosessikynnyksen ja oikeudenkäyntikulujen yhä kasvaessa on jokaisen toimijan velvolli-suus tehdä osaltaan prosessista kustannuste-hokkaampaa ja tarjota oikeussuojaa kaikille sitä tarvitseville. Lukija jää tältä osin mielenkiinnolla odottamaan tutkimuksen myöhemmin valmis-tuvaksi luvattua erityistä soveltavaa osaa.

Antto Orasmaa

**Teos paikkaa merkittävää
puutetta kotimaisessa
prosessioikeudellisessa
kirjallisuudessa.**
